

Amadeusz Urbanik

Neoosmanizm : polityka zagraniczna turcji okresu rządów partii sprawiedliwości i rozwoju (AKP)

Edukacja Humanistyczna nr 2 (31), 29-44

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Amadeusz Urbanik
Uniwersytet Szczeciński

NEOSMANIZM. POLITYKA ZAGRANICZNA TURCJI OKRESU RZĄDÓW PARTII SPRAWIEDLIWOŚCI I ROZWOJU (AKP)

Wprowadzenie

Znaczenie Turcji na arenie międzynarodowej nigdy nie było niedoceniane. Od czasu Imperium Osmańskiego, które w szczytowym momencie swojego posiadania w XVI wieku zajmowało znaczącą część Afryki Północnej, Europy Środkowo-Wschodniej oraz Bliskiego Wschodu, po okres Republiki Tureckiej, której terytorium ogranicza się do Półwyspu Azja Mniejsza oraz skrawka dawnej Tracji, odgrywała ona ważną rolę na scenie stosunków międzynarodowych. Nie zawsze była to rola pierwszoplanowa, często bliżej jej było do przedmiotu niżli podmiotu tychże. Nie można jednakowoż odmówić jej znaczenia politycznego, które wielokrotnie wykraczało poza relacje bliskowschodnie i determinowało relacje wschód-zachód w perspektywie globalnej. Tak było zarówno za panowania Osmanów, w okresie wojny krymskiej¹ oraz arabskiej rewolty², jak również w czasach zdecydowanie nam bliższych, w trakcie trwania zimnej wojny³, wojny z terroryzmem⁴, czy arabskiej wiosny⁵. W każdym z tych przypadków ujawniało się znaczenie pań-

¹ Por. Klimecki M., *Wojna Krymska 1853-1856. Jak wywołano pierwszą wojnę globalną w Europie?*, Warszawa 2014.

² Por. Anderson S., Lawrence z Arabii. *Wojna, zdrada, szaleństwo mocarstw. Jak powstał dzisiejszy Bliski Wschód?*, Warszawa 2014.

³ Por. m.in. Yalansiz N., Turkey-Middle East Relations in the Cold War Era and the Great Powers, „*History Studies: International Journal of History*” 2012, vol.4, nr 2, s.393-402; Ozkan G., The US-Turkey Relationship During the Cold War: Alliance and Issues, „*International Proceedings of Economics Development and Research*” 2012, vol.44, s.70-74.

⁴ Por. m.in. Aras B., Toktas S., *Al-Qaida, 'War on Terror' and Turkey*, „Third World Quarterly” 2007, vol.28, nr 5, s.1033-150; Mango A., *Tureky and the War on Terror: For Forty Years We Fought Alone*, Londyn 2005.

stwa tureckiego dla międzynarodowej równowagi sił w tej części świata. Nie może zatem dziwić żywe zainteresowanie, jakim cieszy się polityka wewnętrzna i zewnętrzna Turcji, zarówno wśród elit rządzących czołowych państw świata, jak i specjalistów z dziedziny nauk o polityce i stosunkach międzynarodowych. Zbyt często wydarzenia wewnątrz państwa Turków, jak również działania podejmowane przezeń na arenie międzynarodowej odbijały się szerokim echem w Europie i w świecie, żeby można było pozwolić sobie na ignorancję w tym względzie. Toteż każda zmiana w tureckiej polityce musi zostać natychmiast odnotowana i dogłębnie przeanalizowana. Nie inaczej sytuacja wygląda w przypadku neosmanizmu, doktryny będącej podstawą polityki zagranicznej Republiki Tureckiej okresu rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju, która to od dłuższego czasu cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem w kręgach naukowców i specjalistów zajmujących się problematyką Bliskiego Wschodu.

Historyczne korzenie neosmanizmu

Żeby dobrze zrozumieć doktrynę neosmanizmu należy poznać jej korzenie, które sięgają XIX wieku. Wtedy to Imperium Osmańskie stanęło przed koniecznością zreformowania swoich struktur, celem ich utrzymania oraz uchronienia przed upadkiem. Spowodowane to było zarówno nacjonalistycznymi prądami w Europie, które w sposób bezpośredni zagrażały porządkowi społecznemu wielonarodowej Turcji, jak również nowemu układowi sił, jaki powstał wskutek Kongresu Wiedeńskiego, a w którym to Osmanie chcieli mieć udział⁶. Zapoczątkowany wydaniem Manifestu z Gülhane w roku 1839 okres reform, zwany w polskiej literaturze epoką tanzymatu⁷, zakończył się przyjęciem w 1876 roku pierwszej tureckiej konstytucji i przekształceniem Imperium Osmańskiego w monarchie konstytucyjną. Wtedy to zostały określone podstawy doktryny politycznej nazwanej później osmanizmem⁸. Za jego twórców uznają się przedstawiciele powstałego w połowie XIX wieku ruchu Młodych Osmanów⁹. U jego podstaw leżała próba westernizacji ówczesnej Turcji. Opierać się miała ona na wprowadzeniu pojęcia obywatelstwa, a co za tym idzie równouprawnienia wszystkich mieszkańców Imperium Osmańskiego, bez względu na pochodzenie i wyznanie¹⁰. Widziano w tym drogę do stabilizacji sytuacji wewnętrznej oraz umocnienie pozycji państwa tureckiego na arenie międzynarodowej. Narody oraz

⁵ Por. m.in. Onis Z., *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, „Insight Turkey” 2012, vol.14, nr 3, s.45-63; Fuller G.E., *Turkey and the Arab Spring: Leadership in the Middle East*, Vancouver 2014.

⁶ Por. Sahin M., *Islam, Ottoman Legacy and Politics in Turkey: An Axis Shift?*, <http://www.thewashingtonreview.org/articles/islam-ottoman-legacy-and-politics-in-turkey-an-axis-shift.html> [31.12.2014].

⁷ Kołodziejczyk D., Turcja, [w:] *Encyklopedia historyczna świata*. Tom XI. Azja część 2, red. Dziekan M.M., Kraków 2002, s.321.

⁸ Por. Demirag Y., *Pan-ideologies in the Ottoman Empire against the West: from Pan-Ottomanism to Pan-Turkism*, „The Turkish Yearbook of International Relations” 2005, vol.36, s.139-158.

⁹ Helvacı P., *A Critical Approach: Political Thoughts of Young Ottomans*, „European Journal of Social Science” 2010, vol.3, nr 16, s.450.

¹⁰ Ibidem, s.452.

przedstawiciele różnych wyznań mieli w większym stopniu utożsamiać się ze „swoim” państwem, stanowić o jego sile oraz unikać wszelkich działań, które mogłyby zaszkodzić jego interesom¹¹. Jednak wszystkie reformy, które miały ukształtować na nowo osmańskie społeczeństwo zostały zaniechane przez sułtana Abdülhamida II po Kongresie Berlińskim w 1878 roku¹².

Wróciła do nich na początku XX wieku Rewolucja Młodoosmańska. Jej doktryna odwoływała się w prosty sposób do młodoosmanów i za główny cel stawiała sobie utrzymanie integralności państwa.¹³ Próbowano osiągnąć to wracając do zaniechanych trzydzieści lat wcześniej reform, jednak bez skutku. Pomimo przywrócenia zawieszanej w 1878 roku konstytucji, oraz zdetronizowaniu w 1909 roku sułtana Abdülhamida II, imperium nadal chyliło się ku upadkowi. Doszło do niego w roku 1923 za sprawą podpisanego przez Turcję traktatu lozańskiego.¹⁴

Powstała na gruzach Imperium Osmańskiego Republika Turecka w pierwszych dziesięcioleciach swojego istnienia była, jak najdalsza od odwoływania się do spuścizny politycznej państwa Osmanów. Faszyzująca doktryna Atatürka opierała się na jedności narodo-państwowej, nie pozostawiając miejsca dla przedstawicieli innych niż naród turecki grup interesów.¹⁵ Czynniki, takie jak religia, które miały stanowić o sile osmańskiej tożsamości straciły na znaczeniu. Kiedy doda się do tego straty terytorialne i ludnościowe Turcji, oraz słabą sytuację gospodarczą, nie może być nawet mowy o jakiegokolwiek skutecznej i samodzielnej polityce zagranicznej na obszarze kiedyś należącym do Imperium. Wraz z upływem lat oraz zmieniającymi się realiami politycznymi sytuacja ulegała zmianie, dając rządzącym większe możliwości jej kreowania.

Pierwszy raz pojęcia neosmanizmu na określenie tureckich działań na arenie międzynarodowej użyły władze Grecji w roku 1974 po desancie sił armii tureckiej na Cypr¹⁶. Jednak w tamtym czasie było to raczej próbą narzucenia przez Greków światowej opinii publicznej pewnego punktu widzenia, w myśl którego Republika Turecka została przedstawiona, jako agresor o neoimperialnych zapędach, niżli efektem rzeczywistej zmiany i przyjęcia nowej doktryny w polityce zagranicznej Turcji. Z tą mieliśmy do czynienia dopiero na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, kiedy to u sterów władzy znajdował się Halil Turgut Özal. W latach 1983-1993, sprawując funkcję premiera, a następnie prezydenta kładł on szczególny nacisk na aktywną politykę zagraniczną Turcji. Wyrażało się to między innymi w zacieśnianiu relacji z sąsiadami oraz zaangażowaniem w przedsięwzięcia międzynarodowe, takie jak pierwsza wojna w zatoce. Za jego rządów w 1987 roku Repu-

¹¹ Por. Shaw S.J., Kural Shaw E., *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. Volume II: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975, Nowy York 1977.

¹² Grajcar E., Młodoosmanowie, [w:] *Encyklopedia historyczna świata*. Tom VI. *Historia nowoczesna*, red. Pankowicz A., Kraków 2001, s.310.

¹³ Dobrzycki W., *Historia stosunków międzynarodowych 1815-1945*, Warszawa 2006, s.184.

¹⁴ *Ibidem*, s.430.

¹⁵ Baszkiewicz J., Ryszka F., *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 1984, s.443.

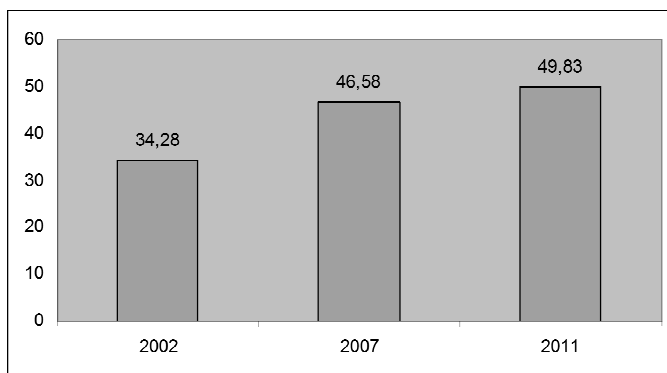
¹⁶ Karpat K.H., *Studies on Ottoman Social and Political History. Selected Articles and Essays*, Leiden 2002, s.524.

blika Turecka wystąpiła o pełne członkostwo w Unii Europejskiej. W polityce wewnętrznej jako pierwszy polityk w Turcji w tak otwarty sposób wykorzystywał islam, w celu umocnienia swojej pozycji. Zasłynął on również rozpoczęciem procesu pokojowego z Partią Pracujących Kurdystanu (PKK), który po jego przedwczesnej śmierci w roku 1993 został wstrzymany.¹⁷

Wszystkie te działania nosiły znamiona nadchodzącej zmiany w tureckiej polityce, jednak jako takie nie miały charakteru systemowego, doktrynalnego. Z tego rodzaju procesem zaczęliśmy mieć do czynienia dopiero w roku 2002, kiedy to do władzy doszła, powstała zaledwie rok wcześniej Partia Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP), a jej koncepcja „strategicznej głębi” została główną doktryną w polityce zagranicznej Turcji.

Twórcy oraz główne założenia polityki „strategicznej głębi”

Partia Sprawiedliwości i Rozwoju, nazywana w skrócie AKP lub AK PARTİ, powstała w roku 2001 na gruzach zdelegalizowanej islamistycznej Partii Cnoty (FP).¹⁸ Współtworzyli ją oprócz osób związanych z wyżej wspomnianą - byli członkowie Partii Ojczyzna (ANAP) byłego premiera i prezydenta Halila Turguta Özala oraz Partii Słusznej Drogi (DYP), byłego wieloletniego premiera i prezydenta Sülejmana Demirela.¹⁹ Pozwoliło to nowo powstałej partii na zdobycie szerokiego poparcia wśród tureckiego elektoratu określającego swoje poglądy, jako konserwatywno-demokratyczne.²⁰

Rysunek 1. Wyniki (%) osiągnięte przez AKP w kolejnych wyborach parlamentarnych

Źródło: opracowanie własne

¹⁷ Por. Anderson P., After Kemal, „*London Review of Books*” 2008, vol.30, nr 18, s.13-22.

¹⁸ Dagi I.D., *The Justice and Development Party: Identity, Politics, and Discourse of Human Rights in the Search for Security and Legitimacy*, [w:] *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*, red. Yavuz H., Salt Lake City 2006, s.89.

¹⁹ Ibidem, s.91.

²⁰ Cizre U., *The Justice and Development Party: Making choices, revisions and reversals interactively*, [w:] *Secular and Islamic Politics in Turkey. The making of the Justice and Development Party*, red. Cizre U., London 2008, s.3.

Posiadając w swoich szeregach ponad 7,5 miliona członków²¹ stanowi ona najważniejszą siłę w tureckiej polityce, co skrzętnie wykorzystuje sprawując nieprzerwanie od 2002 roku władze na wszystkich szczeblach administracji państwowej. Za twórców jej sukcesu oraz polityków najbardziej utożsamianych z doktryną neosmanizmu współczesnej Turcji uchodzą Recep Tayyip Erdoğan oraz Ahmet Davutoğlu.

Recep Tayyip Erdoğan urodził się w 1954 w gruzińskiej rodzinie pracownika straży przybrzeżnej z Rize nad Morzem Czarnym.²² Dzieciństwo i młodość spędził w ubogiej, słynącej z konserwatyizmu dzielnicy Stambułu Kasimpaşa.²³ Aby wspomóc swoją rodzinę finansowo dorabiał, jako sprzedawca cytryn i obwarzanków.²⁴ Przed podjęciem studiów uczęszczał do szkoły średniej o profilu religijnym.²⁵ W trakcie studiów na Uniwersytecie Marmara poznał Necmettina Erbakana, późniejszego premiera Turcji, i za jego sprawą zaangażował się w politykę.²⁶ Stopniowo budował swoją pozycję w partii, początkowo w Partii Ocalenia Narodowego (MSP), następnie Partii Dobrobytu (RP), z ramienia której w latach 1994-1998 nie bez sukcesów sprawował funkcję burmistrza Stambułu.²⁷ Niezwykle ważnym momentem w jego politycznej karierze był rok 1998, kiedy to za sprawą przewrotu wojskowego działalność ugrupowania Erdoğan została zakazana, a on sam został odsunięty od władzy i skazany na 10 miesięcy bezwzględnego więzienia za nawoływanie do nienawiści religijnej.²⁸ Po odbyciu skróconej do 4 miesięcy kary więzienia związał się z powstałą w miejscu Partii Dobrobytu - Partią Cnoty, by w końcu w roku 2001 powołać do życia Partię Sprawiedliwości i Rozwoju, której został pierwszym przewodniczącym.²⁹ Umiejętnie skonstruowany program oraz wyważona retoryka pozwoliła tej nowo powstałej partii osiągnąć niebywały sukces, jakim było zdobycie ponad 2/3 miejsc w swoich pierwszych wyborach parlamentarnych w roku 2002, co z kolei umożliwiło jej na utworzenie samodzielnego rządu, którego premierem został Abdullah Gül.³⁰ Z powodu wcześniejszej karalności Erdoğan nie mógł pełnić żadnej funkcji publicznej. Dopiero po dojściu do władzy AKP oraz odpowiednich zmianach w prawie, wystartował w uzupełniających

²¹ Turkey's ruling party has 7.5 mln members, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-ruling-party-has-75-mln-members.aspx?pageID=238&nid=41085> [12.01.2015].

²² Turkey's charismatic pro-Islamic leader, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2270642.stm> [13.01.2015].

²³ Heper M., *Islam, Conservatism, and Democracy in Turkey: Comparing Turgut Özal and Recep Tayyip Erdoğan*, „Insight Turkey” 2013, t.15, nr 2, s.148.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Filkins D., *The Deep State*, <http://www.newyorker.com/magazine/2012/03/12/the-deep-state> [13.01.2015].

²⁶ Profile: Recep Tayyip Erdoğan, <http://www.bbc.com/news/world-europe-13746679> [13.01.2015].

²⁷ Por. Fradkin H., Libby L., *Erdogan's Grand Vision: Rise and Decline*, „World Affairs” 2013, t.175, nr 6, s.41-50.

²⁸ Erdogan goes to prison, <http://www.hurriyetdailynews.com/erdogan-goes-to-prison.aspx?pageID=438&n=erdogan-goes-to-prison-1999-03-27> [14.01.2015].

²⁹ Heper M., op.cit., s.148.

³⁰ Por. m.in. Cagaptay S., *The November 2002 Elections and Turkey's New Political Era*, <http://www.gloria-center.org/2002/12/cagaptay-2002-12-04/> [14.01.2015]; Carkoglu A., *Turkey's November 2002 Elections: A New Beginning?*, <http://www.gloria-center.org/2002/12/carkoglu-2002-12-03/> [14.01.2015].

wyborach parlamentarnych w Siirt. Wygrana³¹ oraz zdobycie mandatu poselskiego umożliwiły mu przejście sterów rządu.³² Funkcję premiera Turcji sprawował nieprzerwanie przez 11 lat, do czasu wygranych w 2014 roku wyborów prezydenckich.³³ Pomimo różnych, czasami wręcz skrajnych ocen jego osoby w kraju³⁴, poza jego granicami cieszy się on niesłabnącym zainteresowaniem³⁵, graniczącym wręcz z admiracją, której egzemplifikacją może być umieszczenie przez magazyn Forbes obecnego prezydenta Turcji na 48 miejscu listy najbardziej wpływowych osób na świecie, argumentując to opinią wzorowego lidera demokratycznego oraz odnoszącego sukcesy ekonomiczne państwa muzułmańskiego.³⁶

Drugim politykiem utożsamianym z sukcesem Partii Sprawiedliwości i Rozwoju jest Ahmet Davutoğlu. Urodził się on w 1959 roku w Konyi³⁷, regionie słynącym z religijnego konserwatyzmu. Uczęszczał do turecko-niemieckiej szkoły średniej w Stambule, by następnie podjąć studia na Uniwersytecie Bosforskim, który ukończył uzyskując tytuł doktora stosunków międzynarodowych i nauk o polityce.³⁸ Tak rozpoczęła karierę naukową kontynuował przez następne lata wiążąc się m.in. z Międzynarodowym Islamskim Uniwersytetem Malezji, Uniwersytetem Marmara, czy Uniwersytetem Beykenta.³⁹ W sposób czynny zaangażował się w politykę w roku 2002 zostając głównym doradcą premiera Turcji do spraw międzynarodowych. Na tym etapie swojej politycznej kariery był znany głównie w kręgach islamskich, poza nimi uchodził za osobę anonimową.⁴⁰ Z czasem uległo to zmianie, i wraz z wzrostem jego rozpoznawalności, rosło jego znaczenie polityczne. W maju 2009 roku został mianowany ministrem spraw zagranicznych Republiki Tureckiej⁴¹, by

³¹ Leicht J., *Turkey: AKP leader Erdogan wins by-election in Siirt*, <http://www.wsws.org/en/articles/2003/03/turk-m15.html> [14.01.2015].

³² Turkish PM quits for Erdogan, <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/europe/03/11/turkey.elections/> [14.01.2015].

³³ Uras U., *Erdogan wins Turkey's presidential election*, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/08/erdogan-wins-turkey-presidential-election-2014810172347586150.html> [14.01.2015].

³⁴ Por. m.in. Unay S., *Erdogan and Davutoğlu: The right formula for new Turkey*, http://www.dailysabah.com/columns/sadik_unay/2014/08/23/erdogan-and-davutoglu-the-right-formula-for-new-turkey [14.01.2015]; Uslu E., *Erdogan: from world leader to world comedian*, http://www.today-szaman.com/columnist/emre-uslu/erdogan-from-world-leader-to-world-comedian_365761.html [14.01.2015].

³⁵ Por. Uras U., *Why do Erdogan's words make headlines?*, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/12/why-do-erdogan-words-make-headlines-20141223125831376133.html> [14.01.2015].

³⁶ Recep Erdogan, <http://www.forbes.com/profile/recep-erdogan/> [14.01.2015].

³⁷ Chairman Ahmet Davutoğlu, <http://www.akparti.org.tr/english/yonetim/genel-baskan> [15.01.2015].

³⁸ Davutoglu as Turkey's PM and Future Challenges, <http://studies.aljazeera.net/ResourceGallery/media-Documents/2014/8/28/2014828132655101734Davutoglu.pdf> [20.01.2015].

³⁹ Prof. Dr. Mr. Ahmet Davutoğlu, <http://www.mfa.gov.tr/ahmet-davutoglu.en.mfa> [20.01.2015].

⁴⁰ Traub J., *Turkey's Rules*, <http://www.nytimes.com/2011/01/23/magazine/23davutoglu-t.html?pagewanted=all> [20.01.2015].

⁴¹ Ahmed Davutoglu Becomes Turkey's New Foreign Minister, <http://www.turkishweekly.net/news/75149/-ahmed-davutoglu-becomes-turkey-39-s-new-foreign-minister.html> [20.01.2015].

w końcu w roku 2014 zastąpić Erdoğana w fotelu premiera Turcji oraz przewodniczącego Partii Sprawiedliwości i Rozwoju.⁴²

Rysunek 2. Prezydent-elekt Recep Tayyip Erdoğan (z prawej) podczas przekazania obowiązków przewodniczącego AKP nowo mianowanemu premierowi Ahmetowi Davutoğlu, 21 sierpnia 2014 roku

Źródło: <http://www.hurriyetdailynews.com/>

Nie ulega wątpliwości, że z dwójki przedstawionych wyżej polityków to Erdoğan jest główną siłą sprawczą tureckiej polityki. Jeśli jednak skoncentrować się wyłącznie na zagranicznym wymiarze tejże, to bezsprzecznym jej liderem i twórcą jest Davutoğlu.⁴³ To on w swojej książce z 2001 roku określił koncepcję tzw. „strategicznej głębi” uznawanej za źródło neosmańskiej polityki zagranicznej.⁴⁴ Opiera się na założeniu, że geopolityczne położenie między Europą, Bliskim Wschodem i Azją oraz dziedzictwo Imperium Osmańskiego predestynują Turcję do roli państwa centralnego, angażującego się w każdym kierunku strategicznym.⁴⁵ Podobnie, jak to miało miejsce w przypadku okresu tanzymatu, tak i tym razem wewnętrzne reformy państwa tureckiego miałyby wzmocnić jego pozycję na arenie międzynarodowej oraz zwiększyć moc oddziaływania polityki zagranicznej Turcji na obszarach dawniej podległych władzy Wysokiej Porty.⁴⁶ Aby wzmocnić ten efekt Republika Turecka powinna porzucić tradycyjną, utrwaloną w okresie zimnej wojny rolę państwa peryferyjnego w stosunku do Unii Europejskiej czy NATO, i wypracować swój własny paradygmat polityki międzynarodowej. Opierać miałyby się on na pięciu głównych mechanizmach funkcjonowania.

⁴² Solaker G., *Turkish foreign minister set to be Erdogan's new PM*, <http://www.reuters.com/article/2014/08/21/us-turkey-government-idUSKBN0GL1NX20140821> [20.01.2015].

⁴³ Por. Zengin G., Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi, Stambuł 2010.

⁴⁴ Por. Davutoğlu A., *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*, Stambuł 2001.

⁴⁵ Dzisiów-Szuszczkiewicz A., *Sukcesy i porażki „anatolijskiego tygrysa” - wyzwanie dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Turcji*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 21, s.67.

⁴⁶ Ibidem, s.68.

Pierwszym z nich jest polityka zagraniczna zintegrowanego podejścia⁴⁷, która charakteryzować winna się brakiem, tak symptomatycznej dla okresu zimnej wojny priorytetyzacji i hierarchizacji celów. Ich miejsce zajęłyby proaktywna polityka zagraniczna, koncentrująca się na zagadnieniach bieżących mających miejsce w bezpośrednim otoczeniu międzynarodowym. Pomimo jednoznacznej doraźności takich działań nie powinny one być prowadzone w oderwaniu do długoterminowych planów. Wręcz przeciwnie, mają one zwiększać ich elastyczność oraz aktualność, a co za tym idzie, w dalszej perspektywie czasu również skuteczność.

Drugim mechanizmem leżącym u podstaw nowokreowanego paradygmatu tureckiej polityki zagranicznej jest jej rytmizacja, polegająca na wzmożonej aktywności na arenie międzynarodowej. Sprowadza się to do intensyfikacji współpracy bilateralnej z państwami ościennymi w myśl zasady „zero problemów z sąsiadami”, oraz w zgodzie z ideą „maksimum kooperacji” zwiększeniu udziału tureckiej dyplomacji w pracach organizacji ponadnarodowych.⁴⁸ W tej grupie znalazły się między innymi Organizacja Narodów Zjednoczonych, Sojusz Północnoatlantycki, Organizacja Współpracy Islamskiej, Unia Afrykańska, Organizacja Państw Amerykańskich oraz Stowarzyszenie Państw Karaibskich.

Trzecim mechanizmem wykorzystywanym przez tureckie służby dyplomatyczne pod wodzą Davutoğlu jest ich stała obecność w terenie, oraz udział w wydarzeniach, w których można dostrzec choć cień interesu Turcji. Umożliwia to natychmiastowe reagowanie oraz wpływanie na decyzje podejmowane w Europie, na Bliskim Wschodzie i Kaukazie. Szczególnego znaczenia nabiera ten mechanizm w sytuacjach kryzysowych, kiedy przedstawiciele Republiki Tureckiej mogą pełnić rolę mediatorów.⁴⁹

Czwartym mechanizmem jest bezstronność, zachowawczość oraz pozablokowość prowadzonych działań. Sprowadza się to do utrzymywania dobrych relacji z jak największą liczbą państw, przy jednoczesnym zachowywaniu odpowiedniego dystansu w tychże, unikaniu zajmowania stanowczego stanowiska oraz brakiem uczestnictwa w doraźnych koalicjach.⁵⁰ Ma to służyć jak najlepszym relacjom z możliwie jak najliczniejszą grupą uczestników stosunków międzynarodowych oraz kreować wizerunek Turcji, jako państwa konstruktywnego, dążącego do zachowania równowagi i korzystnego dla wszystkich rozwoju.

Ostatnim z mechanizmów tureckiej polityki zagranicznej okresu rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju jest częściowe przeniesienie ciężaru i odpowiedzialności za jej kreowanie ze struktur rządowych na organizację oraz struktury pozarządowe. W tej grupie znajdują się wszyscy aktorzy współczesnych stosunków międzynarodowych, na czele z przedstawicielami biznesu, szeroko rozumianej inteligencji, stowarzyszeń społecznych oraz think-tanków.⁵¹ Stwarza to możliwość bardziej kompleksowego i skutecznego działa-

⁴⁷ Aras B., *Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy*, „Insight Turkey” 2009, t.11, nr 3, s.132

⁴⁸ Ibidem, s.134

⁴⁹ Por. Davutoğlu A., *Turkey's Mediation: Critical Reflections From the Field*, „Middle East Policy” 2013, t.20, nr 1, s.83-90

⁵⁰ Aras B., op.cit., s.135

⁵¹ Ibidem

nia i osiągnięcia określonych celów na arenie międzynarodowej, niżli było to możliwe dotychczas, przy wykorzystaniu służby dyplomatycznej, jako jedyne narzędzia oddziaływania.

Geopolityczne uwarunkowania współczesnej polityki zagranicznej Turcji

Żadna, nawet najlepiej skonstruowana doktryna polityki zagranicznej nie jest skuteczna oraz możliwa do zrealizowania bez sprzyjających jej okoliczności geopolitycznych. Nie inaczej sytuacja ma się w przypadku neoosmańskiej doktryny „strategicznej głębi” realizowanej przez Republikę Turecką pod rządami Partii Sprawiedliwości i Rozwoju. Można wyróżnić osiem czynników mających na nią bezpośredni wpływ.

Pierwszym z nich jest wspomniana wcześniej spuścizna historyczna Imperium Osmańskiego, wykorzystywana co prawda do celów politycznych już od momentu jego upadku, ale nigdy w tak szerokim zakresie, jak obecnie⁵². Wiąże się z nią szereg innych aspektów, takich jak idea panislamizmu pod przewodnictwem Turków, określony sposób organizacji państwa oraz jego struktur, czy wspólne dziedzictwo kulturalne, dostrzegalne wśród wszystkich narodów dawniej podległych władzy Osmanów. Wszystkie te zależności są skrzętnie wykorzystywane przez rządzących Turcją z ramienia AKP - zarówno w wymiarze realpolitik⁵³, jak i działań noszących znamiona międzynarodowego marketingu politycznego⁵⁴.

Drugim z geopolitycznych czynników równie mocno determinujących turecką politykę zagraniczną, jest położenie geograficzne. Lokalizacja Turcji na umownej granicy wschodu z zachodem od zawsze było jej atutem w relacjach międzynarodowych. W okresie Imperium Osmańskiego jedwabny szlak stanowił dla Turków jedno z najważniejszych źródeł dochodu oraz narzędzi wpływu.⁵⁵ Nie inaczej sytuacja wygląda dziś, z tym że niegdyś pożądane dobra materialne ze wschodu zastąpiły źródła energii, takie jak gaz czy ropa. Usytuowanie pomiędzy największymi ich producentami ze wschodu i południa, gdzie znajdują się 70% złóż paliw kopalnych świata, a jednym z największych ich konsumentów – Europą, czyni terytorium Turcji unikatowym korytarzem energetycznym.⁵⁶ Podobnie sytuacja ma się gdyby rozpatrywać geopolityczne położenie Republiki Tureckiej pod kątem okalających ją mórz – Śródziemnego, Marmara, Egejskiego oraz Czarnego. Je-

⁵² Por. Danforth N., *Exhuming Turkey's Past. Ottoman Revivalism, Then and Now*, www.foreign-affairs.com/articles/143248/nick-danforth/exhuming-turkeys-past [12.03.2015]

⁵³ Shakdam C., *Is Turkey attempting to resurrect the Ottoman Empire on the back of the „black army”?*, <http://english.al-akhbar.com/node/22243> [08.03.2015]

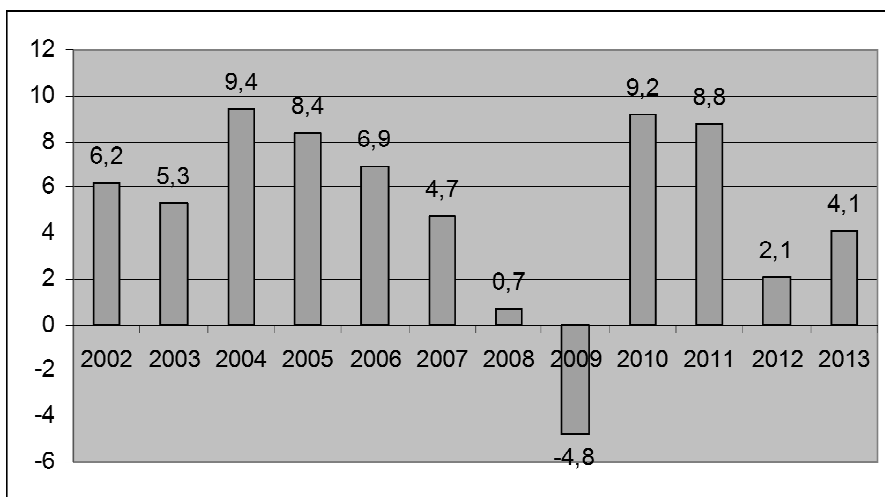
⁵⁴ Kizilkaya E., *What's the meaning of Erdoğan's 16 warriors?*, <http://www.hurriyetdailynews.com/-comment-whats-the-meaning-of-erdogans-16-warriors.aspx?pageID=238&nID=76911&NewsCatID=338> [08.03.2015]

⁵⁵ Por. Beckwith C.I., *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, Princeton 2009

⁵⁶ Investment opportunities in Turkey, http://www.biz-works.net/index.php5?SID&fl=y&pgid=ar&art=10-01_09 [08.03.2015]

dyną drogą łączącą to ostatnie z pozostałymi akwenami morskimi są cieśniny – Bosfor i Dardanele, które zgodnie z postanowieniami Konwencji z Montreux z 1936 roku pozostają pod kuratelą Turków.⁵⁷ W obu przypadkach Turcja stanowi swego rodzaju most umożliwiający zaspokojenie potrzeb obu brzegów – wschodniego i zachodniego. Co oczywista nie odgrywa tej roli bezinteresownie. Biorąc pod uwagę kulturalne, ekonomiczne i historyczne powiązania Turcji z 25 krajami obszaru Eurazji⁵⁸, wydają się być ona państwem o największej możliwości wpływu na wydarzenia w tej części świata.

Jednym z najważniejszych czynników determinujących wzrost znaczenia Turcji w regionie jest tzw. „turecki cud gospodarczy”⁵⁹. Ten trwający niemal nieprzerwanie od 2002 roku wzrost gospodarczy umiejscowił Turków na osiemnastym miejscu w stworzonym przez Bank Światowy zestawieniu wszystkich państw globu za rok 2013 pod względem wysokości produktu krajowego brutto⁶⁰, a na siedemnastym pod względem wysokości produktu krajowego brutto ważonego parytetem siły nabywczej⁶¹.

Rysunek 3. Wzrost PKB Republiki Tureckiej w latach 2002-2013

Źródło: opracowanie własne

⁵⁷ Inan Y., *The Current Regime of the Turkish Straits*, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/YukselInan.pdf>, [08.03.2015]

⁵⁸ Turkey will never lose its geographical and strategic advantage, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-will-never-lose-its-geographical-and-strategic-advantage.aspx?pageID=438&n=turkey-will-never-lose-its-geographical-and-strategic-advantage-2001-05-21> [08.03.2015]

⁵⁹ Subasat T., *The Political Economy of Turkey's Economic Miracle*, „Journal of Balkan and Near Eastern Studies” 2014, t.16, nr 2, s.137-160

⁶⁰ Gross domestic product 2013, <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> [15.03.2015]

⁶¹ Gross domestic product 2013, PPP, http://databank.worldbank.org/data/download/GDP_PPP.pdf [15.03.2015]

Biorąc pod uwagę czas światowego kryzysu gospodarczego, na który przypadł okres tureckiej prosperity ekonomicznej, nie dziwi więc sytuowanie Turcji w gronie państw określanych mianem potencjalnych gigantów ekonomicznych.⁶² Według prognoz Banku Światowego oraz Goldman Sachs powinna ona do roku 2050 awansować we wspomnianym wyżej zestawieniu państw pod względem PKB z siedemnastego na czternaste miejsce, wyprzedzając między innymi tak rozwinięte pod względem gospodarczym kraje, jak Włochy i Kanadę.⁶³ Sukces ten przypisywany jest głównie partii rządzącej - jej reformom gospodarczym oraz okresowi względnej stabilizacji politycznej sprzyjającej inwestycjom w turecką gospodarkę.⁶⁴ Ta z kolei, rosnąc w siłę przyczyniła się na początku XXI wieku do wzrostu siły oddziaływania Republiki Tureckiej za pomocą inwestycji zagranicznych.⁶⁵ Tak wzmocniona gospodarczo Turcja, zyskała kolejne narzędzie do realizacji swojej polityki zewnętrznej.

Czynnikiem o charakterze geopolitycznym pozwalającym spoglądać rządzącym Turcją z nadzieją w przyszłość jest jej demografia. Najnowsze dane szacują wielkość populacji jej mieszkańców na 81 milionów, co daje jej 17 miejsca na świecie, tuż za Egiptem – jedynym krajem regionu mogącym poszczycić się większą liczbą ludności.⁶⁶ Liczba ta zgodnie z prognozami Tureckiego Instytutu Statystycznego do roku 2050 ma wzrosnąć do 93 milionów.⁶⁷ Kiedy przyjrzeć się zestawieniom dotyczącym zróżnicowania etnicznego państw obszaru Eurazji, pierwszym co zwraca uwagę jest stosunkowo duża jednolitość mieszkańców Turcji, w porównaniu do pozostałych państw regionu Bliskiego Wschodu, a nawet niektórych państw europejskich.⁶⁸ Podobnie sytuacja ma się w przypadku zróżnicowania wyznaniowego.⁶⁹ Oba te współczynniki pozwalają uznać Turcję za relatywnie najbardziej stabilny społecznie kraj w tej części świata. Również wskaźniki, takie jak przyrost natural-

62 The Mint countries: *Next economic giants?*, <http://www.bbc.com/news/magazine-25548060> [15.03.2015]

63 Ibidem

64 Por. m.in. Dziadkowiak M., *Gospodarczy tygrys pokazuje kły*, <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Gospodarczy-tygrys-pokazuje-kly-2848944.html> [15.03.2015]; Sachs J., *The Secret Behind Turkey's Economic Miracle*, <http://www.themoscowtimes.com/opinion/article/the-secret-behind-turkeys-economic-miracle/-480665.html> [15.03.2015]; Jarosiewicz A., *Gospodarka Turcji: sukces z niepewnymi widokami na przyszłość*, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_120.pdf [04.04.2015]

65 Turkish investments abroad surpass \$17 bln in 10 years, http://www.todayszaman.com/business_turkish-investments-abroad-surpass-17-bln-in-10-years_217178.html [15.03.2015]

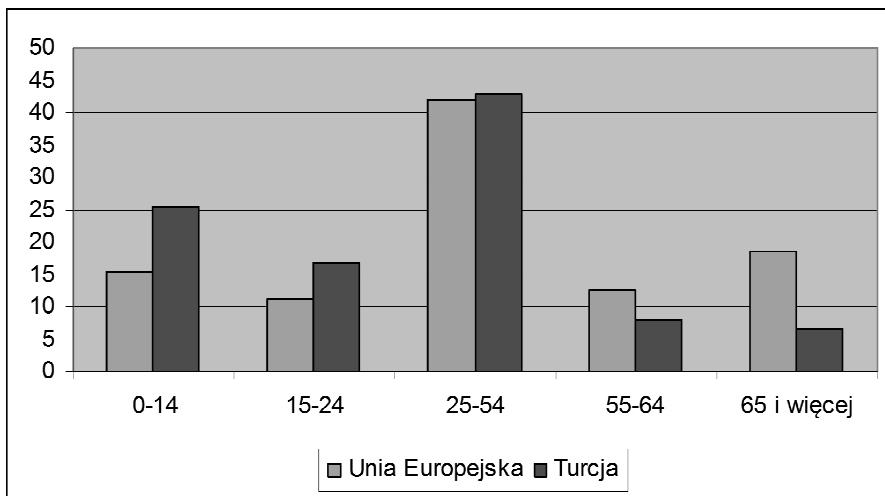
66 *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> [22.03.2015]

67 Population Projections 2013 - 2075, <http://www.turkstat.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15844> [22.03.2015]

68 Fisher M., *A revealing map of the world's most and least ethnically diverse countries*, <http://www.washingtonpost.com/blogs/worldviews/wp/2013/05/16/a-revealing-map-of-the-worlds-most-and-least-ethnically-diverse-countries/> [22.03.2015]

69 *The Global Religious Landscape*, <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/> [22.03.2015]; *The World's Muslims: Unity and Diversity*, <http://www.pewforum.org/2012/08/09/the-worlds-muslims-unity-and-diversity-executive-summary/> [22.03.2015]

ny (1,12%) oraz odsetek ludzi młodych w społeczeństwie (42,3%), prowadzą do podobnych wniosków.⁷⁰

Rysunek 4. Struktura (%) wiekowa społeczeństw Unii Europejskiej i Turcji

Źródło: opracowanie własne

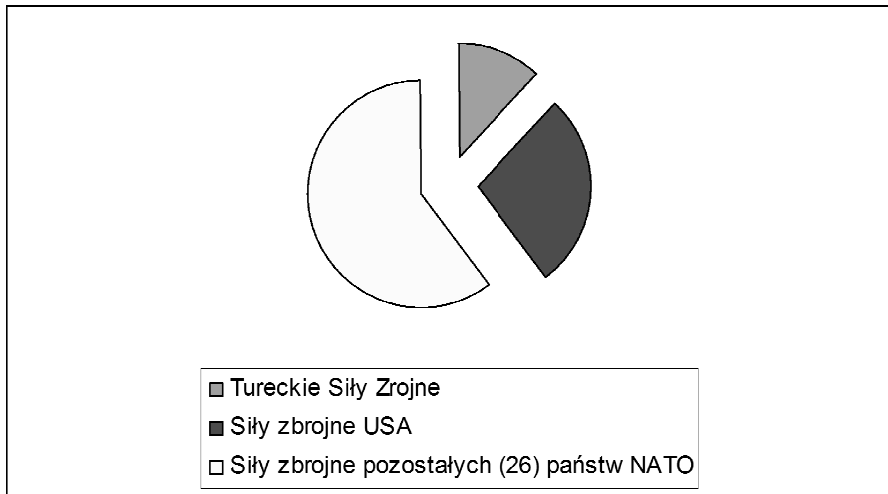
Powyższe zestawienie tychże z tymi samymi danymi odnoszącymi się do państw Unii Europejskiej pokazują ogromny potencjał ludzki, jakim dysponuje Republika Turecka. Stanowi on o sile państwa, oraz może być argumentem w ciągle przedłużającym się procesie integracji ze strukturami europejskimi.

Ostatnim, aczkolwiek równie ważnym, co wcześniejsze czynniki geopolityczne kształtujące możliwości oddziaływania Turcji na stosunki międzynarodowe, jest jej siła militarna. Tureckie siły zbrojne z ponad pół milionem żołnierzy pod bronią są dziewiątą na świecie, a drugą w NATO armią.⁷¹ W samym Sojuszu Północnoatlantyckim Turcja funkcjonuje od roku 1952. Szczególną rolę w jego strukturach odgrywała zwłaszcza w okresie tzw. zimnej wojny, a i od upadku muru berlińskiego jej rola uległa zaledwie niewielkiemu ograniczeniu, biorąc pod uwagę ciągłą obecność jednostek sojusznicznych na terytorium Turcji, jak również jej aktywny udział w wojnie z terroryzmem.⁷²

⁷⁰ The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> [22.03.2015]

⁷¹ Wasilewski K., *Sily zbrojne Turcji*, <http://www.psz.pl/116-bezpieczenstwo/sily-zbrojne-turcji> [29.03.2015]

⁷² Turkey's Relations with NATO, <http://www.mfa.gov.tr/nato.en.mfa> [29.03.2015]

Rysunek 5. Szacunkowy udział Tureckich Sił Zbrojnych w potencjale militarnym NATO

Źródło: opracowanie własne

Pomimo coraz mniejszego wpływu armii na politykę wewnętrzną⁷³, zainteresowanie i troska o jej rozwój ze strony rządzących nie maleje. Świadczą o tym przede wszystkim wydatki przeznaczane na jej modernizację oscylujące wokół kwoty 19 miliardów dolarów amerykańskich rocznie, co stanowi 2,3% PKB Turcji.⁷⁴ Ogłoszona wraz z początkiem 2015 roku strategia rozwoju tureckich sił zbrojnych zakłada podniesienie tej kwoty, co ma pozwolić w perspektywie najbliższych 18 lat na ich całkowitą profesjonalizację oraz zwiększenie efektywności działania.⁷⁵ Pomoc ma w tym również bardzo dobrze rozwinięty turecki przemysł zbrojeniowy, który sam w sobie stanowi silne narzędzie oddziaływania międzynarodowego⁷⁶.

Zakończenie

Znaczenie tureckiej polityki zagranicznej, a w tej mierze także doktryny neosmanizmu, dla stosunków międzynarodowych w perspektywie bliskowschodniej oraz globalnej nie ulega żadnej wątpliwości. Nie dziwi zatem żywe zainteresowanie, jakim cieszy się ona,

⁷³ Turkey and its army: *Erdogan and his generals*, <http://www.economist.com/news/europe/21571147-once-all-powerful-turkish-armed-forces-are-cowed-if-not-quite-impotent-erdogan-and-his> [29.03.2015]

⁷⁴ Por. Yenturk N., *Measuring Turkish Military Expenditure*, <http://books.sipri.org/files/insight/SIPRIInsight1401.pdf> [29.03.2015]

⁷⁵ Yener Y., *Turkish Armed Forces and strategic vision for 2033*, <http://www.turkishweekly.net/news/180162/turkish-armed-forces-and-strategic-vision-for-2033.html> [29.03.2015]

⁷⁶ Fleischer P., *Turecki potencjał przemysłowo-obronny*, <http://www.stosunki.pl/?q=content/turecki-potencja%C5%82-przemys%C5%82owo-obronny> [29.03.2015]

zarówno wśród elit rządzących państw świata, jak i specjalistów z dziedziny nauk o polityce i stosunków międzynarodowych. Na obcojęzycznym rynku wydawniczym można spotkać się z dużą liczbą publikacji odnoszących się do omawianego zagadnienia, jednak krajowe analizy dotyczące tegoż problemu ograniczają się do nielicznych prac bardzo wąskiej grupy specjalistów. Wychodząc naprzeciw temu swoistemu deficytowi analitycznemu powstał niniejszy artykuł. Celem autora było przedstawienie korzeni współczesnej polityki zagranicznej Republiki Tureckiej, jej głównych założeń doktrynalnych oraz uwarunkowań geopolitycznych. O ile można uznać powyższe za zrealizowane, o tyle złożoność zagadnienia wymaga o wiele bardziej pogłębionych analiz i badań aniżeli te zaprezentowane w niniejszym tekście. Jednocześnie, poczynione w nim obserwacje mogą stanowić impuls badawczy do dalszych poszukiwań badawczych.

Bibliografia

- Anderson P., *After Kemal*, „London Review of Books” 2008, t.30, nr 18.
- Anderson S., *Lawrence z Arabii. Wojna, zdrada, szaleństwo mocarstw. Jak powstał dzisiejszy Bliski Wschód?*, Warszawa 2014.
- Aras B., *Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy*, „Insight Turkey” 2009, t.11, nr 3.
- Aras B., Toktas S., *Al-Qaida, 'War on Terror' and Turkey*, „Third World Quarterly” 2007, t.28, nr 5.
- Baszkiewicz J., Ryszka F., *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 1984
- Beckwith C.I., *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, Princeton 2009.
- Cizre U., *The Justice and Development Party: Making choices, revisions and reversals interactively*, [w:] *Secular and Islamic Politics in Turkey. The making of the Justice and Development Party*, red. Cizre U., Londyn 2008.
- Dagi I.D., *The Justice and Development Party: Identity, Politics, and Discourse of Human Rights in the Search for Security and Legitimacy*, [w:] *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*, red. Yavuz H., Salt Lake City 2006.
- Davutoglu A., *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*, Stambuł 2001.
- Davutoglu A., *Turkey's Mediation: Critical Reflections From the Field*, „Middle East Policy” 2013, t.20, nr 1.
- Demirag Y., *Pan-ideologies in the Ottoman Empire against the West: from Pan-Ottomanism to Pan-Turkism*, „The Turkish Yearbook of International Relations” 2005, t.36.
- Dobrzycki W., *Historia stosunków międzynarodowych 1815-1945*, Warszawa 2006.
- Dzisiów-Szuszczkiewicz A., *Sukcesy i porażki „anatolijskiego tygrysa” - wyzwanie dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Turcji*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 21.
- Fradkin H., Libby L., *Erdogan's Grand Vision: Rise and Decline*, „World Affairs” 2013, t.175, nr 6.
- Fuller G.E., *Turkey and the Arab Spring: Leadership in the Middle East*, Vancouver 2014.

- Grajcar E., *Młodoosmanowie*, [w:] *Encyklopedia historyczna świata. Tom VI. Historia nowoczesna*, red. Pankowicz A., Kraków 2001.
- Helvacı P., *A Critical Approach: Political Thoughts of Young Ottomans*, „European Journal of Social Science” 2010, t.3, nr 16.
- Heper M., *Islam, Conservatism, and Democracy in Turkey: Comparing Turgut Özal and Recep Tayyip Erdoğan*, „Insight Turkey” 2013, t.15, nr 2.
- Karpat K.H., *Studies on Ottoman Social and Political History. Selected Articles and Essays*, Leiden 2002.
- Klimecki M., *Wojna Krymska 1853-1856. Jak wywołano pierwszą wojnę globalną w Europie?*, Warszawa 2014.
- Kołodziejczyk D., *Turcja*, [w:] *Encyklopedia historyczna świata. Tom XI. Azja część 2*, red. Dziekan M.M., Kraków 2002.
- Mango A., *Turkey and the War on Terror: For Forty Years We Fought Alone*, Londyn 2005
- Onis Z., *Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest*, „Insight Turkey” 2012, t.14, nr 3.
- Ozkan G., *The US-Turkey Relationship During the Cold War: Alliance and Issues*, „International Proceedings of Economics Development and Research” 2012, t.44.
- Shaw S.J., Kural Shaw E., *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume II: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*, Nowy York 1977.
- Subasat T., *The Political Economy of Turkey's Economic Miracle*, „Journal of Balkan and Near Eastern Studies” 2014, t.16, nr 2.
- Yalansız N., *Turkey-Middle East Relations in the Cold War Era and the Great Powers*, „History Studies: International Journal of History” 2012, t.4, nr 2.
- Zengin G., *Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi*, Sztambuł 2010.

Amadeusz Urbanik

Neosmanizm. Polityka zagraniczna Turcji okresu rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP)

Niniejszy tekst jest wynikiem badań przeprowadzonych przez autora na początku 2015 roku. Głównym ich celem była próba przedstawienia doktryny neosmanizmu, jako źródła polityki zagranicznej Turcji okresu rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju. Podporządkowując się powyższemu celowi autor starał się znaleźć odpowiedzi na pytania, o korzenie współczesnego neosmanizmu, jego wpływ na politykę AKP, oraz uwarunkowania geopolityczne tureckiej polityki granicznej. Niniejszy artykuł stanowi część studiów nad stosunkami międzynarodowymi, prowadzonymi przez autora na przestrzeni lat.

Słowa kluczowe: stosunki międzynarodowe, Bliski Wschód, turecka polityka zagraniczna

Neo-ottomanism. Turkish foreign policy during the period of power of Justice and Development Party (AKP)

Following text is the result of research conducted by the author at the beginning of 2015. Their main goal was an attempt to show the neo-ottomanism doctrine as a source of turkish foreign policy during the period of power of Justice and Development Party. Complying with this goal, author tried to find answers for several questions, about sources of modern neo-ottomanism, its influence on AKP policy, and geopolitical determinants of turkish foreign policy. Following article is a part of studies on international relations conducted by author upon the years.

Keywords: international relations, Middle East, turkish foreign policy

Translated by Amadeusz Urbanik